

ФИЛОЛОГИЯ И МЕТОДИКИ ПРЕПОДАВАНИЯ (БЕЛОРУССКИЙ, РУССКИЙ, ИНОСТРАННЫЕ ЯЗЫКИ)

УДК 821.161.3-31

К. А. Губко

Установа адукацыі «Баранавіцкі дзяржаўны ўніверсітэт», Баранавічы, Рэспубліка Беларусь

МАСТАЦКАЯ ПРАЕКЦЫЯ ЛЁСУ ПРАЦОЎНАГА ЭМІГРАНТА Ў РАМАНЕ УЛАДЗІМІРА ГНІЛАМЁДАВА «УЛІС З ПРУСКІ»

Уводзіны. Слова «эміграцыя» мае лацінскае паходжанне. Першапачаткова яно азначала ўсяго толькі «высяляцца», «перасяляцца». А паколькі высяляліся і перасяляліся людзі спрадвеку, то, думаецца, спрадвеку існавала і эміграцыя. З самых розных прычын людзі і зараз пакідаюць мясціны, дзе нарадзіліся і выраслі, едучы іншы раз «за свет», бо выходзяць замуж і жэняцца, шукаюць працы і лепшай долі, а часам рабіць гэта іх змушаюць палітычныя або рэлігійныя матывы, войны і іншыя бедствы. Паводле сучаснага разумення, эміграцыя — гэта выезд за межы краіны пражывання ў іншую краіну, часта з адпаведным змяненнем прававога статусу, чым яна адрозніваецца ад мэтавых, турыстычных паездак і г. д. Эміграцыя можа быць і добраахвотнай, і вымушанай [1].

Асноўная частка. На матэрыяле рамана Уладзіміра Гніламёдава «Уліс з Прускі» мы разглядаем з’яву працоўнай эміграцыі з Беларусі на пачатку XX стагоддзя. У гэты перыяд наш край знаходзіўся на этапе значных эканамічных і палітычных перамен. Тагачасная сацыяльная структура беларускага насельніцтва была разнастайнай і даволі складанай. Гістарычныя, палітычныя абставіны, нацыянальныя фактары, якія ўздзейнічалі на фарміраванне структуры грамадства, ускладнялі стварэнне адзінай і закончанай яе схемы. З аднаго боку, існавалі даволі жорсткія саслоўныя абмежаванні, а з другога, прамысловы рост, урбанізацыя, змяненне адукацыйнага ўзроўню насельніцтва мянялі грамадскі статус, пад мыслення і жыцця людзей.

Найбольш масавай сацыяльнай базай у гэты перыяд з’яўлялася бяднейшае сялянства. У канцы XIX ст. аграрная перанаселенасць складала прыкладна 1,5 млн працаздольных жыхароў вёскі, многія з якіх шукалі магчымасць пракарміцца на адыходных промыслах у гарадах, на будаўніцтве дарог, сельскагаспадарчых работах.

Васковае насельніцтва з’яўлялася найбольш сацыяльна неабароненым саслоўем. Без вырашэння праблем беларускай вёскі далейшае развіццё грамадства было немагчымым. Такое складанае становішча рабочых, сялян і выклікала вялікую плынь эміграцыі беларусаў за мяжу [2], у асноўным у Амерыку. Працавалі яны там цяжка і зараблялі менш, чым мясцовыя рабочыя, бо не прымалі ўдзел у амерыканскім работніцкім руху. Каля 95% эмігрантаў з Беларусі, адзначаў А. Смоліч, не ведалі англійскай мовы і таму заставаліся ўбаку ад амерыканскай культуры. Значную частку заробленых грошай амерыканскія беларусы пасылалі і прывозілі на Бацькаўшчыну. Толькі малая частка эмігрантаў заставалася ў Амерыцы назаўсёды. У большасці ж яны вярталіся назад і на заробленыя грошы куплялі зямлю, развівалі гаспадарку. Дзякуючы ім вялікія прасторы зямлі ў Заходняй Беларусі перайшлі да сялянства, што ў цэлым рабіла эміграцыю ў Амерыку карыснай для Беларусі з’явай [3].

Гісторыя працоўнай эміграцыі беларускага насельніцтва ў XX стагоддзі даследавана недастаткова, таму гэтую праблему мы лічым актуальнай на сённяшні дзень. Недахоп навуковых ведаў у пэўнай ступені можа кампенсавачь мастацкая літаратура, у тым ліку праз стварэнне яскравых вобразаў, характараў і тыпаў.

Раман «Уліс з Прускі» прысвечаны падзеям пачатку XX стагоддзя. На гэты час прыпадае дзяцінства і юнацтва Лявона Кужаля, галоўнага героя твора. Як новы Уліс, ён выпраўляецца на заробкі ў Амерыку. Трапіўшы ў чужую краіну, юнак знаёміцца з нязвыклым для сябе светам і спасцігае новую філасофію жыцця, што, аднак, не пазбаўляе яго ад розных нечаканасцей, у тым ліку горкіх хвілін, страт і расчараванняў. Пісьменнік паказвае, як у Лявонавым лёсе перакрываюцца аб’ектыўныя тэндэнцыі тагачаснага жыцця і індывідуальныя абставіны сялянскай долі. Вучобу здольнага хлопца ў Камянецкім вучылішчы абарвала смерць бацькі. Лявон вяртаецца ў сваю вёску, «каб заняць месца старэйшага ў сям’і нароўні з дзедам Кірылам» [4, с. 120].

Рашэнне ехаць за акіян даецца Лявону няпроста. Ён не хоча пакідаць сваю сям’ю, каханую і радзіму, але разумее неабходнасць такога рашэння: цяпер ён гаспадар у хаце і павінен узяць адказнасць за сваіх сястрычак, маці і дзед. У Гніламёдаў пераканаўча перадае ўнутраны стан героя, карыстаючыся сродкамі мастацкага псіхалагізму. «Хоць ты разарвіся! Ці адолею я ўсё гэта, ці вытрымаю? Сёстры падростаюць. Вунь Тоня ўжо амаль дзеўка. І яму ж жаніцца трэба будзе. І хату закончыць трэба!..» [4, с. 203]. Аднак складанае становішча, у якім апынулася сям’я, не дае Лявону іншага выбару, бо «дзе ж зарабіць грошы, каб разлічыцца з даўгамі? Дзе іх узяць? Восемсот рублёў — не жарт, такія грошы на дарозе не валяюцца. А тут яшчэ і падаткі...» [4, с. 203].

Адпраўляючыся ў дарогу, Лявон спадзяецца хутка вярнуцца дадому, але яму даводзіцца пераадолець шэраг перашкод, каб дасягнуць гэтай мэты: зарабіць грошы няпроста і ў Амерыцы. Беларускі раманіст нібы паўтарае асобныя сюжэтныя хады і сітуацыі вядомага твора старажытнагрэчаскай літаратуры. Галоўнага героя беларускага рамана чакае свая Пенелопа. Праўда, яна яшчэ не жонка, а пакуль што нявеста. Аднак вакол Ганны, як і вакол гамераўскай гераіні, круціцца жаніхі. Асабліва назаліе ёй Трахім. Ганна доўга марудзіць з замужжам, але, у адрозненне ад Пенелопы, аказваецца духоўна менш моцнай, яна прымае заляцанні Трахіма. Выдатная німфа Каліпса, як пісаў Гамер, утрымлівае Адысея сем гадоў на сваім чароўным востраве. У Лявона Кужалю таксама ёсць усе шансы стаць палонным іншай німфы, гаспадарскай дачкі Анэт, якая нагадвае яму яго першае каханне. Але, як і легендарны Адысей, «Уліс» з Прускі, пераадолюе гэтую спакусу, застаецца верным сваёй нявесце [5, с. 199].

Чужая краіна сустрэла Лявона непрыхільна. Яго сябры знайшлі сабе працу ўжо ў першыя дні знаходжання ў Амерыцы, а «Лявонку не шчасціла: яго ніхто нікуды не браў» [4, с. 228]. Аднак хлопец не адчайваецца і настойліва шукае ўсякую магчымасць зарабіць грошай. Пагадзіўшыся працаваць мыйшчыкам вокнаў у высозных будынках, ён сутыкаецца не проста з цяжкасцямі, а і з рызыкай для жыцця. Гэтая работа патрабавала добрага вестыбулярнага апарату, чым Лявон пахваліцца не мог. Спачатку ў яго кружылася галава, «здавалася, што пад напорам ветру хістаецца, і ўсё з большым размахам, сам будынак, пагражаючы скінуць яго з падаконнага карніза. Людзі ўнізе выглядалі мурашамі. Сэрца падпірала пад самае горла і ўтрапёна калацілася, гатовае выскачыць з грудзей» [4, с. 230]. Але з цягам часу ён звыкся з гэтай працай, пераканаўшы сябе: «Гэта твая работа, і ніхто яе за цябе не выканае. Прывыкай!» [4, с. 231].

Акрамя працы мыйшчыка вокнаў, Лявону даводзіцца ў розны час асвоіць абавязкі ліфцёра, ліцейшчыка на заводах Форда, паспытаць долі рыбака на Вялікіх Азёрах. Аднак большая частка яго амерыканскага жыцця праходзіць у Маршалтаўне, на ферме выхадца з Украіны Бузука. Сюды героя прывёў інстынкт «прыроднага земляроба», які дапамагае ўбачыць у чужым пейзажы не толькі адметнае, але і агульначалавечае, сутнаснае: «Ад раллі ішла пара, а разам з ёю спакваля сачылася просьба: зямля прасіла плуга, каб ажывіў радавыя, плодныя сілы, абудзіў да наканаваанай лёсам і прыродай дзейнасці — зелянец, красаваць, налівацца» [4, с. 256]. Письменнік дае магчымасць даведацца пра дэталі побыту амерыканцаў-фермераў, ставячыся да іх надзвычай уважліва: што елі на сняданак, абед і вячэру, як апраналіся, якія гатункі бульбы, яблыкаў, гародніны садзілі, якія прыпынкі па чыгунцы трэба праехаць да таго Маршалтаўна.

Асноўныя рысы характару Лявона Кужалю — гэта не толькі працавітасць і цярдлівасць, якія выяўляюцца падчас працы на вёсцы і пры пошуку работы ў Амерыцы, але і шчырасць, адкрытасць у адносінах да людзей. Беларуская талерантнасць выяўляецца, напрыклад, пры знаёмстве з неграм Букерам, з якім ён разам працуе на ферме і якога неадлюбівае гаспадар. Лявон, калі даведваецца гісторыю жыцця гэтага дужага і вельмі даверлівага чалавека, вельмі спачувае яму. «Ад гарачыні ў негра яшчэ больш завялікіся кароткія, густа-кучаравыя валасы і раздуваліся шырокія ноздры. У магутнай постаці адчувалася вялікая фізічная сіла. У Прускі роўнага такому няма. .. Але паводле характару ён быў наіўны, можна сказаць, прастафіля. Некалі з яго вельмі ж бессаромна пажартаваў нейкі прыезджы гандляр, які прадаў Букеру некалькі — па дзяржу штука — рознакаляровых калочкаў, быццам бы спецыяльна прызначаных, каб іх куплялі негры. .. Лявонка ў душы паспачуваў новаму сябру і зразумеў безабароннасць гэтага чалавека. Грыцько лічыў яго лянiвым і бесталковым» [4, с. 261—262].

Усё, што бачыць герой рамана «Уліс з Прускі» ў чужой краіне, ён суадносіць са знаёмымі і роднымі з’явамі. Так, ён параўноўвае элеватарную вежу з Камянецкім стаўпом, ацэньвае сядзібу эмігранта-ўкраінца Бузука словамі «рыхтык, як у нас у Прускі». Нават дакладныя партрэты і амерыканскія пейзажы напісаны, як правіла, на супастаўленні з прускаўскімі (да прыкладу, параўнанне індзейскага лета з бабiным). Гэта адпавядае ўстаноўцы аўтара, які адзначае, што заўсёды ідзе ад факта і з’яўляецца прыхільнікам традыцый рэалізму. Лявон бачыць ва ўрбанізаванай і індустрыяльнай Амерыцы і станоўчае, і адмоўнае. З аднаго боку, тут ёсць асабовая свабода і багатыя магчымасці знайсці сваё месца ў жыцці, ахоўваюцца правы жанчын; механізацыя і тэхнічны прагрэс палягчаюць працу работнікаў, асабліва ў сельскай гаспадарцы. Але выхадца з беларускай вёскі ўражваюць адчужанасць людзей, іх жорсткасць у дачыненні да эмігрантаў, праявы расізму [6].

Заклучэнне. У рамане «Уліс з Прускі» У. Гніламёдаў змог стварыць цікавыя, запамінальныя вобразы і характары, дакладна перадаць каларыт тагачаснага жыцця, умовы і звычкі вясковага побыту. Але галоўным яго мастацкім дасягненнем з’яўляецца стварэнне вобраза беларускага селяніна-эмігранта, якога абставіны вымушаюць пакінуць родны кут і выправіцца ў далёкую Амерыку не за прывідным шчасцем, а дзеля таго, каб зарабіць сродкі для існавання сям’і, вядзення гаспадаркі, каб разлічыцца з даўгамі і набыць гаспадарчую самастойнасць. У асобе Лявона Кужалю аўтар узбуіў такія рысы нацыянальнага характару, як працавітасць, вялікае цярдпенне, адказнасць, назіральнасць, настойлівасць у дасягненні мэты, вярнасць пачуццям кахання і любові да радзімы. Такія рысы надаюць дадзенаму вобразу-характару якасць нацыянальнага звыштыпа, які заслугувае месца сярод герояў беларускай класічнай літаратуры.

Спіс цытуемых крыніц

1. Эміграцыя [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступу: <https://be.wikipedia.org/wiki/>. — Дата доступу: 24.09.2020.
2. Гісторыя беларусі : курс лекцый : у 2 ч. / П. І. Брыгалзін [і інш.]. — Мінск : РІВШ БДУ, 2002. — Ч. 2. XIX—XX стагоддзі. — 656 с.
3. *Смоліч, А.* Геаграфія Беларусі / паслясл. А. Ліса. — 4-е выд. — Мінск : Беларусь, 1993. — 382 с.

4. *Гніламедаў, У. В.* Уліс з Прускі : раман / У. В. Гніламедаў. — Мінск : Маст. літ., 2006. — 382 с.
5. *Дроздова, З. В.* Время толстых романов / З. В. Дроздова // Нёман. — 2010. — № 8. — С. 198—208.
6. *Русілка, В.* Магутныя плыні эпасу / В. Русілка // Польша. — 2010. — № 11. — С. 157—164.

УДК: 821.161.3-1

Л. А. Жураўлёва

Установа адукацыі «Баранавіцкі дзяржаўны ўніверсітэт», Баранавічы, Рэспубліка Беларусь

СКУЛЬПТУРА ВЕНЕРЫ ЯК АБ'ЕКТ ПАЭТЫЧНАГА ЭКФРАСІСУ Ў ВЕРШЫ УЛАДЗІМІРА КАРАТКЕВІЧА

Уводзіны. Уладзімір Караткевіч шырока вядомы ў Беларусі і свеце пераважна як аўтар гістарычных аповесцей і раманаў. Аднак гонар айчыннага прыгожага пісьменства складае і яго паэзія, якая вызначаецца рамантычнай узнёсласцю і грамадзянскай страснасцю, смелай вобразнасцю і глыбінёй зместу, патрыятычным гучаннем і гуманістычнай скіраванасцю. Паэзія У. Караткевіча, адзначае А. Верабей, — «шчырая і натуральная, але адначасова і філасофская, інтэлектуальная» [1, с. 16]. Паэт часта звяртаецца ў вершах да сусветна вядомых твораў жывапісу, біблейскіх і антычных сюжэтаў, вобразаў, матываў і арыгінальна інтэрпрэтуе іх (вершы «Прарок Геронім Босх», «Трызненне мужыцкага Брэйтэля», «Дзіва на Нерлі»). Зварот У. Караткевіча да помнікаў мінулага, да кніжных сюжэтаў і гістарычных асоб, да шэдэўраў мастацтва ўзмацняе інтэлектуалізм у яго паэзіі.

Асноўная частка. Адною з формаў узаемадзеяння паміж літаратурай і творами выяўленчага мастацтва — архітэктурай, жывапісам, скульптурай — выступае экфрасіс. Традыцыйны экфрасіс арыентаваны на вяршычныя творы мастацтва і ўяўляе сабой у большай ці меншай ступені герметычны тэкст з развітай сістэмай матываў. Да вяршычных твораў мастацтва безумоўна належыць скульптура Венеры. Венера (лац. *venus*, род. скл. *venereis* «каханне»), паводле рымскай міфалогіі, — першапачаткова багіня квітнеючых садоў, вясны, урадлівасці, росту і росквіту ўсіх пладаносных сіл прыроды. Затым Венеру сталі атыясамліваць з грэчаскай Афродытай, а паколькі Афродыта была маці Энея, чые нашчадкі заснавалі Рым, то Венера лічылася не толькі багіняй кахання і прыгажосці, але таксама прамаці нашчадкаў Энея і заступніцай рымскага народа [2]. Натуральна, што вобраз Венеры стаў адным з вобразаў, якія знайшлі адбітак у сусветным мастацтве, у тым ліку і ў мастацтве слова. У беларускай культурнай прасторы да гэтага вобраза звяртаўся Ян Баршчэўскі (паэма «Пояс Венеры»), які захапляўся тады паэтамі-класіцыстамі і апеў вечны вобраз у іх стылі. Тут антычная багіня выступае як увасабленне жаночай прывабнасці. Захапленне вобразам Венеры, увекавечанай антычнымі мастакамі, выказвае М. Танк у вершы «На крутым пастаменце з граніту». У вершы Сяргея Грахоўскага «Венера» багіня таксама ўвасабляе хараство і чысціню, але галоўная думка аўтара — аб зменлівасці жыцця, мастацкіх густаў і, пры гэтым, вечнай каштоўнасці прыгажосці.

У свеце існуе вялікая колькасць скульптурных выяў багіні любові і прыгажосці. Але можна сцвярджаць, што найбольшую цікавасць аматараў мастацтва і майстроў слова прыцягвае скульптура Венеры Мілоскай. Сёлета споўнілася 200 гадоў з часу гэтай знаходкі. Як вядома, яна была знойдзена на адным з грэчаскіх астравоў 8 красавіка 1820 года. У той час Грэцыя была ўжо часткай Асманскай імперыі. Французскі марак Аліўе Вуцье і селянін-грэк Ёргас Кентротас, занятыя пошукам старажытных скарбаў на руінах антычнага амфітэатра на востраве Мілос, знайшлі скульптуру з белага мармуру вышыняй 2 метры і 2 сантыметры. Гэта была фігура багіні Афродыты, якая прытрымлівае рукой тканіну, што агаліла цела. Узніклі складанасці з вывазам скульптуры ў Францыю. Турэцкія ўлады чынілі ўсялякія перашкоды. Тое, што Венера-Афродыта ўсё ж даплыла да Францыі, адбылося дзякуючы настойлівасці французскага марскога афіцэра Жуля Дзюрмон-Дэвіля. Аднак нельга сказаць, што вынік падарожжа быў для статуі цалкам шчаслівым: некалькі турэцкіх чыноўнікаў наладзілі бойку на судне, якое павінна было даставіць яе ў Францыю. У гэтай бойцы і былі страчаны рукі старажытнагрэчаскай скульптуры. Прынята лічыць, што яна была створана прыкладна ў 130—100 гадах да нашай эры. Аўтарства нейкі час прыпісвалі старажытнагрэчаскаму скульптару Праксіцелю, бо менавіта ён ваяў скульптуры ў падобным фармаце. Але на пастаменце, на якім статую прывезлі ў Францыю, быў надпіс, што выканаў яе нейкі Агесандр з Антыяхіі, што на рацэ Меандр. Сам пастамент з часам згубіўся, але спецыялісты ўпэўнены, што аўтарства бясспрэчна належыць не Праксіцелю, а Агесандру [3].

Сярод скульптурных выяў багіняў без галавы найбольш вядомая скульптура Венеры Кірэнскай. Такое імя атрымала знойдзена пры раскопках грэчаскай калоніі Кірэна ў 1913 годзе мармуровая скульптура, абезгалоўленая яшчэ ў старажытнасці і вывезеная ў Рым У 2007 годзе статуя была вернута Лівіі.